

UZASADNIENIE ORZECZENIA SĄDOWEGO

Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa

Iwona Rzucidło

BIBLIOTEKA SĄDOWA

UZASADNIENIE ORZECZENIA SĄDOWEGO

Ujęcie teoretyczne a poglądy orzecznictwa

Iwona Rzucidło

BIBLIOTEKA SĄDOWA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 22 stycznia 2020 r.

Iwona Rzucidło, nr ORCID 0000-0002-7331-2182

Recenzent

Prof. dr hab. Zbigniew Kmiecik

Dr hab. Mateusz Stępień, prof. UJ

Przedmowa

Jacek Gudowski

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Joanna Tchorek

Opracowanie redakcyjne

Anna Popławska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawoLubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2020

ISBN 978-83-8187-146-4

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Przedmowa (<i>Jacek Gudowski</i>)	11
Wprowadzenie	21

Część pierwsza

Uzasadnienie orzeczenia sądowego – zarys ujęcia teoretycznoprawnego

Rozdział I

Pojęcie i wielowymiarowość uzasadnienia	37
1. Wielowymiarowy charakter uzasadnienia	37
2. Próba definicji	39
3. Uzasadnienie i uzasadnianie	41
4. Uzasadnienie sądowe a uzasadnienie sędziowskie	42
5. Uzasadnienie a treść decyzji	44
6. Źródła regulacji uzasadnienia	46
6.1. Uzasadnienie jako przedmiot regulacji prawnej	46
6.2. Wpływ praktyki prawniczej (uzusu) na uzasadnienie	47
7. Rodzaje uzasadnień – podstawowa typologia	48
7.1. Uzasadnienie pisemne	49
7.2. Uzasadnienie ustne	50
7.3. Uzasadnienie elektroniczne	52
7.4. Uzasadnienie zdania odrębnego	58
7.5. Inne rodzaje uzasadnień	61

Rozdział II

Odbiorcy uzasadnienia	62
1. Problematyka odbiorców – rozszerzenie perspektywy o elementy pozajurydyczne	62
2. Adresat a odbiorca uzasadnienia	64
3. Adresat uzasadnienia sądowego a adresat decyzji stosowania prawa	66

4. Katalog odbiorców uzasadnienia	67
4.1. Strona postępowania	69
4.2. Sąd wyższej instancji	76
4.3. Sąd niższej instancji	78
4.4. Skład orzekający	80
4.5. Inne składy orzekające tego samego sądu	82
4.6. Inne sądy i trybunały	84
4.7. Sąd rozpoznający sprawę zainicjowaną pytaniem prawnym	86
4.8. Sędzia	88
4.9. Osoba dokonująca służbowej oceny sędziego	90
4.10. Organ administracji publicznej	91
4.11. Społeczeństwo	93
4.12. Publiczność	96
4.13. Media	98
4.14. Przedstawiciele nauki prawa	99
4.15. Środowisko prawnicze	101
4.16. Prawodawca	104

Rozdział III

Funkcje uzasadnienia	107
1. Rodzaje funkcji	107
2. Podział funkcji	111
2.1. Funkcja formalna	111
2.2. Funkcja opisowa (informacyjno-dokumentacyjna)	111
2.3. Funkcja racjonalizacyjna	113
2.4. Funkcja perswazyjna	116
2.5. Funkcja kulturotwórcza	117
2.6. Funkcja edukacyjna	119
2.7. Funkcja kontrolna	120
2.7.1. Autokontrola	121
2.7.2. Kontrola instancyjna	122
2.7.3. Kontrola dokonywana przez stronę postępowania	124
2.7.4. Kontrola środowiskowa	124
2.7.5. Kontrola społeczna	125
2.8. Funkcja merytoryczna	126

Rozdział IV

Miejsce uzasadnienia w procesie stosowania prawa. Budowa uzasadnienia ...	129
1. Miejsce uzasadnienia w procesie stosowania prawa	129
1.1. Proces stosowania prawa	129
1.2. Uzasadnienie jako element procesu stosowania prawa	131
1.3. Uzasadnienie jako wypowiedź odzwierciedlająca elementy procesu stosowania prawa	136
1.4. Wpływ koncepcji procesu stosowania prawa na uzasadnienie	138

2. Budowa uzasadnienia	143
2.1. Dwudzielność budowy uzasadnienia	144
2.2. Część historyczna uzasadnienia	146
2.2.1. Część historyczna a stan faktyczny w uzasadnieniu	146
2.2.2. Ramy kształtowania treści części historycznej	149
2.3. Część prawna uzasadnienia orzeczenia sądowego	151
2.4. Część poświęcona przedstawieniu i ocenie dowodów	154
2.5. Elementy konstrukcji uzasadnienia	156

Rozdział V

Styl uzasadnienia	161
1. Znaczenie problematyki stylu w tworzeniu uzasadnienia orzeczenia sądowego	161
2. Pojęcie stylu uzasadnienia orzeczenia sądowego	162
3. Styl a strategię i techniki tworzenia uzasadnienia	165
4. Proces powstawania uzasadnienia a styl	166
4.1. Płaszczyzna konstrukcyjno-formalna	167
4.2. Płaszczyzna treści	168
4.3. Płaszczyzna stylu	169
5. Style uzasadnień	170
5.1. Style krajowe	170
5.2. Style wewnętrzne	173

Część druga **Sądowa „teoria” uzasadnienia orzeczenia**

Rozdział I

Uwagi wstępne	179
1. Idea sądowej „teorii” uzasadnienia orzeczenia	179
2. Metodologia badań	182

Rozdział II

Wypowiedzi wspólne dla uzasadnień w sprawach karnych, cywilnych i administracyjnych	185
1. Istota przepisu odnoszącego się do konstrukcji uzasadnienia	185
2. Wadliwość uzasadnienia jako przedmiot zarzutu środka zaskarżenia	186
3. Istota i budowa elementów uzasadnienia	191
4. Istota uzasadnienia	194
5. Funkcje uzasadnień	196

Rozdział III

Wypowiedzi wspólne dla uzasadnień w sprawach cywilnych i karnych	200
1. Uwagi wprowadzające	200
2. Uzasadnienie sądu drugiej instancji	200

3. Wpływ uzasadnienia na rozstrzygnięcie	205
4. Dyskursywność w uzasadnieniu	208
5. Uzasadnienie zdania odrębnego	210

Rozdział IV

Wypowiedzi charakterystyczne dla uzasadnień w sprawach karnych	212
1. Sprzeczność orzeczenia (wyroku) i uzasadnienia	212
2. Wypowiedzi dyrektywne	214
3. Uzasadnienie postanowienia	219
4. Powielanie w uzasadnieniach treści innych wypowiedzi	220
5. Wypowiedzi doktryny w uzasadnieniach	220

Rozdział V

Wypowiedzi charakterystyczne dla uzasadnień w sprawach cywilnych	222
1. Wypowiedzi dyrektywne	222
2. Relacja sentencji i uzasadnienia	224
3. Uzasadnienie ustne	225

Rozdział VI

Wypowiedzi charakterystyczne dla uzasadnień w sprawach administracyjnych	226
1. Faktyczny brak uzasadnienia	226
2. Dyskursywność w uzasadnieniu	226
3. Przywoływanie ocenianych poglądów organu	229
4. Wskazania co do dalszego postępowania	230
5. Uzasadnienia postanowień	232
6. Uwagi dyrektywne	233
7. Przytaczanie w uzasadnieniu konkretnych jednostek redakcyjnych aktów prawnych	235
8. Powielanie w uzasadnieniach treści innych wypowiedzi	236
9. Rozbieżności sentencji i uzasadnienia oraz wewnątrz uzasadnienia	237
10. Odbiorcy uzasadnienia	237

Sądowa „teoria” uzasadnienia orzeczenia na tle teoretycznoprawnego ujęcia uzasadnienia orzeczenia sądowego. Podsumowanie	239
Podsumowanie części pierwszej	239
Podsumowanie części drugiej	255
Wnioski	258

Literatura	275
-------------------------	------------

Spis orzeczeń	305
----------------------------	------------

Abstract	329
-----------------------	------------

PRZEDMOWA

I.

„Nic na świecie nie dzieje się bez powodów. Każdą czynność odpowiednie pobudki wywołują, każdy skutek z właściwych powstaje przyczyn. Z wartości przyczyn o wartości sądzimy skutków. W dziele sprawiedliwości więcej aniżeli w każdym innym ich wiadomość jest ważna i pożądana”.

Te słowa napisał warszawski prawnik Hieronim Wielowiejski¹, skądinąd znawca antyku i miłośnik starożytnego Rzymu, ponad 150 lat temu, a więc w czasie, gdy owe „powody” wcale nie stanowiły jeszcze nieodłącznego – jak dzisiaj – elementu jurysdykcji. Rzeczywiście, obowiązkowe motywowanie wyroków upowszechniło się stosunkowo późno, bo dopiero w drugiej połowie XIX wieku, wcześniej – w końcu wieku XVIII – znajdując bodźce w porewolucyjnym ustawodawstwie francuskim, przewidującym incydentalnie nieważność wyroku niezawierającego uzasadnienia. Napoleoński kodeks postępowania cywilnego z 1806 r. nie był jednak tak surowy i wymagający; w art. 141 znajdujemy tylko sugestię, że wyrok – obok nazwisk sędziów i prokuratora, także pełnomocników, i oczywiście stron, ich stanu i miejsca zamieszkania oraz przedstawienia zgłaszanych przez nie wniosków – powinien zawierać powody i sentencję. Zaiste, art. 1030 tego kodeksu nie przewidywał nieważności wyroku z tego powodu, że nie zawiera uzasadnienia; stwierdzał, że nieważność jakiegokolwiek „aktu postępowania sądowego” zachodzi tylko wtedy, gdy jest wyraźnie prawem przepisana, a takiego „prawa” w odniesieniu do braku powodów nie ustanowiono. Dużo bardziej wymagający był kodeks w stosunku do stron; ich „akty” procesowe musiały być opatrzone powodami, w przeciwnym bowiem razie stawały się bezskuteczne lub jałowe. Podobny obowiązek dotyczył relacji (opinii) biegłych, ale tylko wtedy, gdy przygotowali wspólną opinię, mimo że różnili się zdaniem. Ustawodawca zakładał, że „sama natura wyroków dodania powodów się domaga”, a „w godności sądów leży, by ich wyroki sprawiedliwości nosiły charakter”.

¹ H. Wielowiejski, *O powodach wyroku*, PS 1869, t. 4, z. 3, s. 335.

Rzeczywistość nie potwierdzała oczekiwań prawodawcy, gdyż jakkolwiek zapadały orzeczenia uzbrojone w uzasadnienie, to jednak była to – jak zauważano – praktyka „łaskawa” i „sporadyczna”. Wielokrotnie uzasadnienia były zdawkowe, dalekie od istoty osądu, miały. Dotyczy to także sądownictwa pozostającego pod działaniem prawa niemieckiego i austriackiego, choć i ono – w owym czasie w przepisach niższej rangi, najczęściej instrukcyjnych (regulaminowych) – przewidywało obowiązek motywowania wyroków. Narzekano, że „nasza judykatura cywilna, co się tyczy motywowania uchwał, popadła w ciężką chorobę”².

Odrębne problemy dotyczące uzasadniania wyroków powstawały w związku z działaniem modnych w owym czasie także na kontynencie sądów przysięgłych oraz ze swoistym sposobem orzekania przez ławę. Problemy te zaostrzyły się pod koniec XIX wieku w związku ze sprawą Dreyfusa, przypomnianą niedawno dzięki świetnemu filmowi Romana Polańskiego „Oficer i szpieg” (*J'Accuse*). Swoista dyskrecjonalność podejmowania decyzji sądowej przez przysięgłych, oparta wyłącznie na ich „wewnętrznym przekonaniu”, budziła krytykę, zatem w związku z tą sprawą i jej przebiegiem szczególnie mocno postulowano, aby wyroki wszystkich sądów, „koronnych i przysięgłych”, „wojskowych i ogólnopaństwowych”, miały moc tylko wtedy, gdy winę lub niewinność oskarżonego ustalają w dokładnie umotywowanych wnioskach. Oponenci, obrońcy starego porządku, podnosili z kolei – trzeba przyznać, dość lekceważąco – że „tylko niepewność przekonania potrzebuje dla swego istnienia aparatu sofizmów, dialektyki i wypracowań”. Oczekiwanie motywów werdyktu przysięgłych jako „panaceum przeciw pozornie niesłusznym orzeczeniom sądowym jest zręcznym podstępem ze strony tych, którzy albo nie rozumieją istoty procedury sądów przysięgłych, albo walczą przeciw instytucji przysięgłych z ukrytych pobudek”³.

Nawiasem mówiąc, sprawa Dreyfusa – dzięki prasie codziennej obserwowana przez niemal cały cywilizowany świat – przyniosła nie tylko ostry spór o kształt oraz sposób orzekania przez ławę przysięgłych i sądy specjalne (wojskowe), ale spowodowała także przełom w społecznym odbiorze sądownictwa; wprowadziła nową jakość w kontaktach między mediami (wówczas tylko prasą) a sądem oraz dała realny bodziec do nowego, współczesnego pojmowania tzw. transparentności działania sądów. Wpływ tych czynników na uzasadnianie orzeczeń sądów, choć pośredni, był przemożny, nie zawsze jednak jest dostrzegany i doceniany.

Źródeł bezwzględniego, formalnego obowiązku uzasadniania wyroków w takim kształcie, jaki utrwalił się we współczesnym prawie sądowym, należy poszukiwać

² P...p, *O motywowaniu uchwał w sądownictwie cywilnym*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1892, s. 40 i n.

³ N.L., *Motywowanie wyroków*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1899/48, s. 756 i n.; „Gazeta Sądowa Warszawska” 1899/49, s. 780 i n.; „Gazeta Sądowa Warszawska” 1899/50, s. 797 i n. Por. polemikę F. Ochimowskiego, *Z powodu artykułu o motywowaniu wyroków*, „Gazeta Sądowa Warszawska” 1900/1, s. 5 i n.; „Gazeta Sądowa Warszawska” 1900/2, s. 25 i n.; „Gazeta Sądowa Warszawska” 1900/3, s. 40 i n.

w pryncypiach upowszechniającego się w wieku XIX systemu kasacyjnego⁴. W art. 7 ustawy z 20.04.1810 r. w sprawie organizacji organów sądowych i administracyjnych przewidziano obowiązek uchylecia wyroku przez Sąd Kasacyjny, jeżeli nie został w dostatecznie uzasadniony, co wymuszało na sądach niższych instancji opatrywanie rozstrzygnięcia należytych motywami. Wymieniona ustawa była wzorem dla nowożytnego ustroju i procesu sądowego, oddziałującym na europejskie prawo procesowe – cywilne i karne – żywo rozwijające się w wielu krajach pod wpływem Napoleońskich reform.

Obowiązek podawania powodów wyroków – przekształcony później w obowiązek ich uzasadniania (motywowania), ustnego i pisemnego – przewidują już wszystkie znaczące kodyfikacje prawa procesowego powstałe u schyłku XIX wieku⁵. Warto przy okazji przypomnieć – co zresztą zaskakuje – że w Kodeksie postępowania cywilnego z 1930 r.⁶ nie było przepisu ustanawiającego wprost obowiązek uzasadniania z urzędu orzeczeń sądów wyższych instancji. Dostrzegając naturalną potrzebę tego obowiązku, w odniesieniu do wyroków Sądu Najwyższego wywodzono go pośrednio z art. 438, przewidującego, że sąd, któremu sprawa została odesłana, związany był wykładnią prawa zawartą w orzeczeniu Sądu Najwyższego. Z kolei do postępowania apelacyjnego stosowano odpowiednio art. 350 w zw. z art. 417 tego Kodeksu. Tak czy inaczej obowiązek motywowania wyroków także w niepodległej Polsce nie budził – ani w nauce, ani w praktyce sądowej – żadnych wątpliwości.

II.

Powolne dochodzenie do modelu uzasadnienia jako sformalizowanego aktu jurysdykcyjnego, stanowiącego nieodłączny element decyzji sądowej, dzisiaj już niekwestionowanego elementu rzetelnego procesu sądowego, zepchnęło problematykę uzasadnienia – zarówno jako temat badawczy, jak i wyzwanie dla praktyki sądowej – na dalszy plan. Zapewne właśnie z tego powodu albo także z tego powodu, pod rządami Kodeksu postępowania cywilnego z 1930 r., ani tym bardziej wcześniej, nie ukazało się gruntowne opracowanie tej problematyki, ujmujące ją jako zagadnienie czysto jurydyczne (procesowe) albo omawiające ją z punktu widzenia nauk społecznych czy zgoła tylko języka, będącego jego tworzywem. Opracowania bibliograficzne obejmujące przełom wieków i okres międzywojnia wskazują na kilkanaście zaledwie tekstów; krótkich, polemicznych albo przyczynkarskich, najczęściej

⁴ Motywowanie wyroków było owszem znane już w prawie rzymskim, jednak nie miało charakteru publicznego i powszechnego; sędzia uzasadniał wyrok dopiero po wniesieniu środka odwoławczego, tylko „na użytek” sędziego wyższej instancji.

⁵ Por. art. 142 i 711 rosyjskiej ustawy postępowania cywilnego z 20.11.1864 r., § 313 niemieckiej ustawy o postępowaniu cywilnym z 30.01.1877 r. oraz § 414 austriackiej ustawy o postępowaniu sądowym w cywilnych sprawach spornych z 1.08.1895 r.

⁶ Dz.U. Nr 83, poz. 651.

dotyczących uzasadnienia jako zdarzenia procesowego powodującego określone skutki (np. bieg terminów), a nie jego istoty jako samoistnego aktu jurysdykcyjnego. Sędziowie nie otrzymali od nauki żadnego metodologicznego wsparcia; nie podjęto także próby stworzenia jakiegos uniwersalnego wzorca uzasadnienia, jednolicącego rozchwane trendy praktyki porozbiorowej, wprowadzającego względny porządek językowy i ustanawiającego minimalne standardy argumentacji. Wyjątkiem był Eugeniusz Waśkowski,⁷ który w swoim systemie prawa procesowego, jako orędownik doktryny rosyjskiej, preferował wyrazistą wizję uzasadnienia mocno opartego na normie prawnej i zasadach logiki. Także w piśmiennictwie wieku XIX można się natknąć tylko na jedno względnie wyczerpujące, relatywnie obszerne opracowanie z tej dziedziny; chodzi o wspomniany na wstępie – dotyczący wyłącznie spraw karnych – tekst H. Wielowiejskiego⁸.

Szczególnej instrukcji dotyczącej sporządzania uzasadnień, raczej jednak kuriozalnej niż konstruktywnej, dostarczył ókólnik Ministerstwa Sprawiedliwości z 19.01.1934 r.⁹, w którym stwierdzono, że „Ministerstwo Sprawiedliwości zwraca uwagę na niewłaściwość odwoływania się przez sąd przy wykładni prawa do czyjegokolwiek autorytatywnego wyjaśnienia. *Iura novit curia*. Sąd nie może się uchylać od dania własnego rozstrzygnięcia ani odwoływać się w konkretnej sprawie co do wykładni prawa do jakichkolwiek autorytetów”¹⁰. Krótko mówiąc, Ministerstwo Sprawiedliwości, nie bacząc na inne elementy uzasadnienia, praktycznie zakazywało odwoływania się do dorobku nauki prawa, a najpewniej do przytaczania nazwisk konkretnych jej przedstawicieli oraz ich poglądów.

Te niedostatki, pogłębiane nawykami, najczęściej złymi, a także swoistymi atawizmami językowymi i procesowymi, spowodowały, że polskie prawo sądowe nie dorobiło się własnego modelu uzasadnienia, dyktowanego rzeczową potrzebą procesową i społeczną oraz właściwym wszelkiej argumentacji pragmatyzmem, wynikającym z logiki oraz potrzeb konstrukcyjnych; dobrej tradycji, podobnie jak polskiego sądownictwa, w zasadzie wcześniej nie było. Wprawdzie stosunkowo dużo miejsca poświęcono wówczas w piśmiennictwie kwestiom językowym, to jednak chodziło głównie o ujednostajnienie języka prawnego (języka kodeksów), nieraz bazującego na niefortunnych zabiegach translatorskich i adaptacyjnych, szafującego rozlicznymi kalkami leksykalnymi, wieloznacznością terminów oraz sztucznymi neologizmami.

⁷ E. Waśkowski, *System procesu cywilnego. Wstęp teoretyczny*, Wilno 1932, s. 98 i 100. Uwagi autora także jednak mają charakter pobieżny.

⁸ Teza H. Wielowiejskiego była następująca: „Są też powody jedną z najgłówniejszych części wyroku, najjawniejszym dowodem, że wyrokujemy nie dlatego, iż nam przypadek lub zasługa dała w ręce władzę, ale że przekonanie słuszności tak nam kazało. Pokazujemy, żeśmy słuchali głosu sumienia i rozważi, a nie ulegali wpływowi uprzedzeń, niechęci lub nienawiści. Dajemy dowód żeśmy sądzili, a nie znęcać się chcieli”.

⁹ Nr I P.A. 3311/1/1/34.

¹⁰ Cytuję za Z. Reich, *Czyżby wygnanie nauki z orzeczeń sądowych?*, „Głos Prawa” 1935/3–4, s. 217.

Mnożyły się także inne kalki lingwistyczne – gramatyczne i frazeologiczne – oraz nieuniknione zapożyczenia, które w wielu wypadkach pozostały w polskim języku prawnym i prawniczym na zawsze. Właśnie w wyniku tych językowych interwencji piśmiennictwa powody wyroku stały się jego uzasadnieniem, towarzystwo sporu przemieniło się we współuczestnictwo procesowe, a spoczywanie sporu przybrało formę zawieszenia postępowania.

Bałagan językowy i metodologiczny przedostał się do uzasadnień orzeczeń, także orzeczeń Sądu Najwyższego. Warto przypomnieć, że Sąd Najwyższy, utworzony w 1917 r., składał się początkowo z jednej izby cywilnej (pierwszej) dla spraw z obszaru zaboru rosyjskiego, ale przejęcie kompetencji Najwyższego Trybunału Sądowego i Kasacyjnego w Wiedniu spowodowało konieczność utworzenia izby trzeciej dla spraw cywilnych z obszaru zaboru austriackiego, a następnie izby piątej dla spraw z obszaru zaboru pruskiego. Chociaż podział na izby został dokonany według kryteriów terytorialnych, to był przede wszystkim podziałem ze względu na stosowane prawo, powstawały zatem i utrwały się różne wzorce orzecznicze, w tym także dotyczące sporządzania uzasadnień. Przenikały one w dół, do sądów niższych instancji, i tam przetwarzane – kraszone nierzadko regionalizmami i obyczajem lokalnym – tworzyły jurysdykcyjny miszmasz.

W izbie pierwszej stosującej prawo rosyjskie, głęboko zakorzenione w systemie francuskim, hołdowano metodzie uzasadnień zwartych, asertoryjnych, „stwierdzających”, niepodejmujących zbędnych polemik albo odwołań do nauki. Było to echo, bliskiej Monteskiuszowi, metody logiczno-sylogistycznej, materializującej ideę sądu jako „ust ustawy”, odrywającej decyzję jurysdykcyjną od indywidualnych cech sędziego. Najczęściej, po przedstawieniu tzw. części historycznej, choć wielokrotnie ją pomijano, następowało – rozpoczynane imiesłowem „zważywszy” – jedno bardzo długie zdanie, stanowiące wieloskładnikową konstrukcję zdań pojedynczych lub złożonych, zespolonych spójnikami „że” i jednocześnie oddzielonych średnikami oraz akapitami, a niekiedy także wyróżnionych punktacją. Każdy akapit obejmował przesłankę sylogizmu, zwieńczonego konkluzją logiczną i jurysdykcyjną, będącą zarazem pointą uzasadnienia. Inaczej rzecz ujmując, Sąd Najwyższy, choć często zanudzając czytelnika i mącąc w jego głowie, stwierdzał po prostu, że „jest tak, jak mówi, że jest”. Koniec, kropka.

Odmienne cechy miały uzasadnienia orzeczeń wydawanych w izbie trzeciej i w piątej, a więc w izbach stosujących prawo austriackie i niemieckie. Przede wszystkim były dużo obszerniejsze, oparte na metodzie dyskursywnej; odnosiły się bezpośrednio do konkretnych zarzutów rozpoznawanego środka zaskarżenia (rewizji), przedstawiały szeroką argumentację i niejednokrotnie otwierały różne perspektywy rozwiązania analizowanego problemu prawnego (spornej kwestii). Wyraźne były także różnice stylu; język orzeczeń ferowanych w izbie pierwszej był raczej suchy, oszczędny w wyrazie i ograniczony w doborze słownictwa, natomiast orzeczenia wydawane w izbach

trzeciej i piątej charakteryzowały się językiem żywszym i bardziej urozmaiconym, dalekim jednak od przesady i wymuszonej błyskotliwości¹¹.

Obraz uzasadnień orzeczeń wydawanych przez Sąd Najwyższy uległ zmianie, a nawet istotnemu ujednoczeniu po wejściu w życie kodeksów oraz po wydaniu aktów prawa prywatnego jednoczących polski system prawny. Stare nawyki, przyzwyczajenia językowe, odrębności w stylu i w nomenklaturze prawniczej pozostały jednak jako *relictum* i na dobrą sprawę – uważny i doświadczony czytelnik w mig to wychwyci – są w języku sądowym obecne do dzisiaj. Tak czy inaczej, styl uzasadnień przesunął się wyraźnie ku metodzie germańskiej, czemu niewątpliwie sprzyjało osadzenie procedur sądowych głównie na tradycji niemieckiej i austriackiej. Należy podkreślić, że Kodeks postępowania cywilnego z 1930 r. nie zawierał norm kreślących ramy uzasadnienia orzeczenia sądowego, natomiast Kodeks postępowania karnego z 1928 r. taki wzorzec narzucał (art. 378); po wojnie wyznaczył on uniwersalne – właściwe dla obu procedur – standardy prawne uzasadnienia (art. 372 k.p.k. z 1969 r.¹² i art. 424 k.p.k. z 1997 r. oraz art. 328 § 2 k.p.c.; obecnie art. 327¹ k.p.c.). Pod rządem tych kodeksów różnice konstrukcyjne uległy stopniowemu zatarciu, jednak – jak już wspomniano – pozostało wiele oboczności stylistycznych i leksykalnych.

III.

Okres powojenny nie przyniósł przełomu; wieloletnie obowiązywanie kodeksów uchwalonych w Drugiej Rzeczypospolitej utrzymało stare – dobre i złe – nawyki, a *imprinting* zwyczajów sięgających praktyk sądownictwa dzielnicowego okazał się nie-naruszalny. W zasadzie stało się dobrze, bo jedyną alternatywą mogło być wówczas przejście na socjalistyczną nowomowę, przesiąkającą język propagandy oraz przenikającą łatwo także do języka prawniczego i urzędowego. Czym to groziło, unaoczniła lektura fragmentów uchwały całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 27.06.1953 r.¹³, do której nie warto wracać. Z kolei uzasadnienia wyroków wydawanych w tamtych latach przez sądy niższych instancji obrazują – jak przed wojną – nie tylko mozaikę stylów oraz metod argumentacyjnych; co grosza, zaczęły pojawiać się teksty językowo nieporadne, stanowiąc niejednokrotnie nie tylko efekt mimowolnego pomieszania kategorii gramatycznych, ale także znamionując braki wykształcenia oraz językowej wprawy. Przyczyny tego stanu rzeczy były rozmaite, na pewno jednak nikt nie uczył adeptów sędziostwa sztuki pisania uzasadnień. Ta luka w edukacji prawniczej praktycznie nie została zapełniona do dzisiaj, bo choć harmonogramy działalności szkoleniowej Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury przewidują uzasadnianie

¹¹ J. Gudowski, *Uzasadnienie orzeczeń Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 244 i n.

¹² Ustawa z 19.04.1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. Nr 13, poz. 96).

¹³ C.Prez. 195/52, OSN 1953/4, poz. 95.

orzeczeń, to jednak istotnej poprawy nie widać. Ale to jest temat osobny i dużo szerszy, dotyczący poziomu edukacji w ogóle.

Pretensje należy wyrazić także pod adresem nauki prawa, która – podobnie jak nauka przedwojenna – omieszkiała, zwłaszcza wtedy, gdy była ku temu najlepsza okazja, ten bardzo ważny badawczo i praktycznie segment prawoznawstwa. Dopiero w latach 70., głównie dzięki Jerzemu Wróblewskiemu, Tomaszowi Gizbertowi-Studnickiemu i Zbigniewowi Wojnickiemu, zaczęły pojawiać się pogłębione prace naukowe dotyczące decyzji sądowej, także w aspekcie jej uzasadnienia i języka. Prace tych autorów były bardzo cenne, twórcze i pożywne praktycznie, jednak nie zdołały pokonać bariery dzielącej „czystą” teorię prawa od jego stosowania, zbudowanej przez obie strony i skutecznie przez nie bronionej. Nauka wciąż proponowała nowe, teoretyczne wizje uzasadniania, jednak te propozycje nie znajdowały w praktyce większego uznania, co było nie tylko skutkiem hermetycznego, nieprzystawalnego przez ogół prawników języka używanego przez teoretyków oraz tworzenia przez nich swoistego bastionu zapewniającego im pełną niezależność i wolność naukową, ale przede wszystkim wynikało z szerszego zjawiska polegającego na zerwaniu jakiegokolwiek funkcjonalnego związku teorii z praktyką, co było, być może nieuniknionym, skutkiem istnienia wspomnianej bariery. W piśmiennictwie z dziedziny teorii prawa samokrytycznie – z odrobiną ironii – podkreślono, że „twórcy filozofii interpretacyjnych nie muszą zajmować się trywialną – przynajmniej z ich punktu widzenia – praktyką, natomiast przedstawiciele praktyki mają się dobrze sami ze sobą, bowiem w ten sposób uzyskują dodatkową autonomię, a ich działania pozostają poza jakąkolwiek metodologiczną kontrolą. Dzieje się to trochę w myśl zasady, że jeśli nie ma powszechnie ważnych i akceptowalnych zasad, to wszystko lub prawie wszystko jest w procesie interpretacji dozwolone”¹⁴. Święte słowa; nauka często zarzuca sądom eklektyzm prawniczy i brak jednolitej wizji, sama jednak nie dostarcza im spójnych, skutecznych narzędzi, balansując między skrajnościami; między pozytywizmem a multicytrycznością albo między modernizmem a postmodernizmem. W konsekwencji dochodzi do rozdźwięku, który niełatwo wyeliminować, zwłaszcza że w ostatnich kilku latach na rynku prawniczych atrakcji pojawił się także swoisty obskurantyzm – legislacyjny i naukowy – lansujący odwrót od wartości demokratycznych i ugruntowanego dorobku prawniczego.

Na polu nauki sporo zmieniły lata 90. Wiele niezajętych albo traktowanych wcześniej po macoszemu obszarów prawa znalazło swych badaczy i krzewicieli, a niektóre poletka nawet swoich wybitnych luminarzy; wśród tych obszarów – a może raczej właśnie poletek – znalazło się uzasadnianie decyzji sądowej. W piśmiennictwie prawniczym pojawiły się liczne artykuły dotyczące tej tematyki, często nowatorskie, uwzględniające nowe, dotychczas niedotykane konteksty – także kontekst konstytucyjny i międzynarodowy (prawnoeuropejski) – oraz odkrywające nieuświadomiane

¹⁴ J. Stelmach, *Kodeks argumentacyjny dla prawników*, Kraków 2003, s. 11.

albo pomijane wcześniej funkcje uzasadnienia. Powróciła problematyka języka i konstrukcji uzasadnień oraz ich form, w tym nieznaną wcześniej formy elektronicznej (transkrybowanej). Co ciekawe, większość tych opracowań stała się dużo bliższa niż kiedyś praktyce sądowej i codziennej pracy sędziego. Była pisana przystępnym i przekonującym językiem, naukowym, ale jednak dalekim od hermetyzmu i ekskluzywizmu języka teorii prawa; dzięki temu wzrastała ich użyteczność i przydatność.

Mimo tego urodzaju wciąż jednak brakowało rzetelnej, wszechstronnej i wieloaspektowej monografii ogarniającej – z szerokim, co bardzo ważne, uwzględnieniem praktyki sądowej – problematykę uzasadnienia orzeczeń sądowych. I właśnie taka monografia się ukazuje, a ja mam przyjemność poprzedzić ją czynioną teraz przedmową, rysującą z grubsza historyczne, obyczajowe i prawnoprosesowe tło podjętego przez Autorkę tematu.

Praca Autorki mówi sama za siebie, więc nie ma powodów szczególnego – w takich wypadkach mogącego budzić niewiarę Czytelnika – zachwalania jej walorów. Nie można jednak przejść bez emocji wobec stwierdzenia, że dzieło w sposób nader zręczny, użyteczny i „sprawiedliwy” spaja pierwiastki teoretyczne – nie tylko z dziedziny prawa – oraz praktyczne (empiryczne), umiejętnie balansując między nimi i tworząc w ten sposób nową, nieznaną dotychczas wartość poznawczą. Dzięki takiemu ujęciu Autorka przekroczyła zakreślone wcześniejszymi pracami innych autorów granice naukowe, tworząc traktat nie tylko oryginalny formalnie, ale także koherentnie poruszający wątki filozoficzne, kulturowe, psychologiczne i socjologiczne. Osobne miejsce zajmuje bliska mi szczególnie problematyka języka, zarówno jako niepomijalnego w tym wypadku przedmiotu badawczego, jak i narzędzia, którym Autorka musiała się posłużyć. Odczuwam satysfakcję, bo nierzadko autorzy pouczający o języku sami jakoś średnio sobie z nim radzą. Tym razem jest harmonia; Autorka sprawnie łączy język potoczny z naukowym, przedmiotowy z podmiotowym, nie nadużywając niezbędnego przecież w takich razach, ale narzucającego pewną sztuczność, metajęzyka. No i zajmująco pisze o języku jako takim.

Uderza bogactwo odwołań do literatury, w tym – co trzeba podkreślić, bo to nie tylko ubarwia tło, ale potęguje wartość poznawczą – do literatury obcej. Dzięki tym odwołaniom mamy okazję przyrzeć się doświadczeniom innych systemów i kultur prawnych, kusząc się – wraz z Autorką – o wnioski prawnoporównawcze. Imponujący jest także materiał empiryczny, reprezentujący wszystkie uprawiane w Polsce procedury, rzetelnie zbadany i usystematyzowany, czasem nawet przytłaczający swą szczegółowością.

Mówiąc najkrócej jak to możliwe; bolesna, zionąca, doskwierająca praktyce sądowej luka naukowa została wypełniona. Autorce chwała, sędziom lektura.

*

Na koniec wróćmy do H. Wielowiejskiego, który tak oto spointował swą cytowaną już rozprawkę:

„W powodach [...] składa prawnik najrzetelniejszy dowód swego rozumu i zostawia ślad najwyraźniejszy zbawiennego nauki na praktykę wpływu”.

Nic dodać, nic ująć.

Jacek Gudowski

WPROWADZENIE

I. Badania sądowego stosowania prawa, zwłaszcza z perspektywy teorii prawa, zyskują na popularności. Dostrzega się ich potencjał – zarówno naukowy, jak i praktyczny (przede wszystkim z uwagi na możliwość zaobserwowania szerszych zjawisk czy tendencji). Rozważania nad poszczególnymi zagadnieniami w ramach tej problematyki w większości przypadków ostatecznie prowadzą do analizy treści uzasadnień orzeczeń sądowych. To w uzasadnianiu i samych uzasadnieniach ogniskują się wszystkie zjawiska zachodzące w procesie stosowania prawa – przez badanie uzasadnień i uzasadniania można powiedzieć wiele o stosowaniu prawa. Z tego powodu badania stosowania prawa, zwłaszcza sposobu myślenia o sprawach, często prowadzone są przez analizę treści uzasadnień. Wiele zatem istotnych problemów badawczych sprowadza się do sięgnięcia w głąb uzasadnienia. Uzasadnienie jest w zasadzie jedyną przestrzenią wypowiedzi sądów. To głównie dzięki możliwości uzasadnienia swoich decyzji sądy istnieją jako realny podmiot dyskusji prawnych i społecznych¹. Wiedza o uzasadnieniach i uzasadnianiu jest zatem z tego punktu widzenia kluczowa. Uzasadnienie stanowi silne, lecz niedocenione narzędzie w rękach sądów. Opracowanie tej problematyki może nie tylko stać się kolejnym krokiem ku naukowemu poznaniu tego istotnego elementu procesu stosowania prawa, ale również pomóc (także sądom) dostrzec i zrozumieć potencjał tkwiący w uzasadnieniu.

Uzasadnienie orzeczenia sądowego jest bytem i zjawiskiem złożonym, które można rozpatrywać zarówno na płaszczyźnie prawnej, jak i płaszczyźnie pozaprawnej. Przedmiotem badań, których wyniki zostały przedstawione w pracy, stało się uzasadnienie orzeczenia sądowego jako elementu zjawiska uzasadniania w procesie stosowania prawa przez sądy. Wiele zagadnień omawianych w pracy dotyczy więc nie tylko uzasadnienia, ale znacznie szerzej ujmowanego zjawiska, jakim jest uzasadnianie. Formułowane niżej uwagi odnoszą się zatem w znacznej mierze nie tylko do istoty uzasadnienia jako aktu (dokumentu lub wypowiedzi ustnej) i poszczególnych aspektów jego funkcjonowania, ale także do przebiegu i istoty procesów zmierzających do uzyskania racji stojących za decyzją finalną i prowadzącymi do niej decyzjami cząstkowymi.

¹ H. Bosmajian, *Metaphor and Reason in Judicial Opinions*, Carbondale and Edwardsville, s. 29.

II. Tematyka uzasadnień orzeczeń sądowych przeżywa w ostatnim czasie swój renesans jako przedmiot refleksji, zarówno w naukach dogmatycznych², jak i teorii prawa³. Staje się przedmiotem zainteresowania w rozważaniach prowadzonych klasycznymi metodami, a także w drodze badań empirycznych⁴. W polskiej teorii prawa wypowiedzi na temat uzasadnień w ciągu ostatnich 20–30 lat były formułowane w stosunkowo wąskiej grupie prac⁵, często o dość wycinkowym polu zainteresowania⁶. Pomimo tego, że prace te w zasadzie nie straciły na aktualności (zwłaszcza godne uwagi są tu teksty J. Wróblewskiego), ich zamierzeniem nie jest pokazanie obrazu uzasadnienia w jego pełnym ujęciu⁷. Znacznie szersza uwaga poświęcana jest

² Dzięki m.in. monografii R. Bronieckiej, *Uzasadnienie wyroku w polskim postępowaniu karnym*, Warszawa 2014 oraz pracy zbiorowej *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015.

³ Zainteresowanie teoretyków prawa uzasadnieniami orzeczeń sądowych wydaje się nawet większe niż wśród dogmatyków. W tym zakresie por. m.in. monografię M. Matczaka, *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa*, Warszawa 2007 i badania prowadzone przez zespół z Uniwersytetu Warszawskiego kierowany przez T. Staweckiego opisane m.in. w opracowaniu W. Stańkiewicz, J. Winczorek, *Między policentrycznością a fragmentaryzacją. Wpływ orzecznictwa Trybunału Konstytucyjnego na polski porządek prawny*, Warszawa 2008 oraz w monografii *Wykładnia konstytucji. Inspiracje, teorie, argumenty*, red. J. Winczorek, T. Stawek, Warszawa 2015, a także monografię Z. Tobora, *W poszukiwaniu intencji prawodawcy*, Warszawa 2013. O potrzebie wypowiedzi teoretycznoprawnych na ten temat pisze K. Waits, *Values, Intuitions, and Opinion Writing: The Judicial Process and State Court Jurisdiction*, „University of Illinois Law Review” 1983, s. 918.

⁴ Problematyka badań empirycznych w naukach prawnych jest metodologicznie dyskusyjna. To, co prawnicy rozumieją przez pojęcie badań empirycznych, nie zawsze, z punktu widzenia metodologii nauk społecznych, nimi jest. Dotyczy to zwłaszcza analizy samej treści uzasadnień czy nawet całych orzeczeń sądowych, która może być z tej perspektywy tylko quasi-empirią. Badania empiryczne dotyczące prawa to zaś m.in. badania aktowe. W monografii przyjęto typowe rozumienie pojęcia badań empirycznych – także jako analizy treści uzasadnień.

⁵ Przykładem pozycji mogą być tu monografie m.in. M. Smolaka, *Uzasadnianie sądowe jako argumentacja z moralności politycznej. O legitymizacji władzy sędziowskiej*, Kraków 2003 czy K. Pleszki, *Uzasadnianie decyzji interpretacyjnych przez ich konsekwencje*, Kraków 1996 czy artykuły naukowe.

⁶ Bardziej zorganizowane wypowiedzi na temat uzasadnień i sądowego stosowania prawa w ogólności formułował J. Wróblewski. Tytułem przykładu wskazać można: *Poziomy uzasadnienia decyzji prawnej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1988/40, s. 17–33 czy *Uzasadnienie i wyjaśnienie decyzji sądowej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1976/16, s. 7–30. Warto także wskazać w tym zakresie na prace Z. Wojnickiego: *Funkcje uzasadnień decyzji sądowych*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1989/43, s. 49–68; *Pojęcie uzasadnienia decyzji sądowej*, „Studia Prawno-Ekonomiczne” 1986/36 s. 37–48, Sum.; *Problemy uzasadnienia decyzji sądowej*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 1981/6; *Uzasadnienie decyzji sądowej a jej racjonalność w teorii prawa* [w:] *Problemy metodologii i filozofii prawa*, red. H. Rot, Wrocław 1988 czy *Z problematyki uzasadnienia decyzji*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Iuridica” 1981/6.

⁷ Dotyczą one wycinków problematyki uzasadniania, np. konkretnych argumentów: T. Bustamante, *On the Argumentum ad Absurdum in Statutory Interpretation: Its Uses and Normative Significance* [w:] *Legal Argumentation Theory: Cross-Disciplinary Perspective*, red. Ch. Dahlmann, E.T. Feteris, Dordrecht 2013; T. Gizbert-Studnicki, *Consensus and Objectivity of Legal Argumentation* [w:] *Argumentation. International Conference on Alternative Methods of Argumentation in Law*, red. J. Šavelka et al., Brno 2012, s. 1 i n.; A. Dyrda, T. Gizbert-Studnicki, *Over-Aggregated Concepts, Adjective-Modifiers, and Argumentation* [w:] *Argumentation. International Conference on Alternative Methods of Argumentation in Law*, red. J. Šavelka et al., Brno 2013, s. 23 i nn.; G. Damele, *Rhetoric and Persuasive Strategies in High Courts*

uzasadnieniom w doktrynie innych państw – zwłaszcza na gruncie prawa amerykańskiego⁸ (gdzie szczególnie rozpowszechnione są różne postaci analiz funkcjonalnych, o silnie socjologicznym lub psychologicznym wymiarze) oraz w nauce niemieckiej⁹ (ze względu na ustrojowe podobieństwa do polskiego systemu wymiaru sprawiedliwości łatwiejszej do bezpośredniego aplikowania do problemów poruszanych w pracy). Zagadnieniom tym uwagę poświęca się także w nauce latynoamerykańskiej¹⁰.

Na tym tle podejście badawcze zaproponowane w pracy oraz wnioski sformułowane na jego podstawie wykazują pewną specyfikę. Prezentują one przede wszystkim aktualny obraz uzasadnień i procesu uzasadniania w polskiej teorii prawa i praktyce prawniczej. Nie tylko korzystają z najnowszych opracowań na ten temat i dorobku orzecznictwa w tym zakresie, lecz także formułują uwagi na temat nowych rodzajów uzasadnień i wpływu zmian legislacyjnych w zakresie poszczególnych procedur sądowych na dotychczasową praktykę sporządzania uzasadnień. Stanowi ona ponadto możliwie kompleksowe opracowanie problematyki uzasadnień z perspektywy teorii prawa – prezentując po raz pierwszy w doktrynie próbę sformułowania uniwersalizującej koncepcji uzasadnienia. Uwagi zawarte w pracy łączą dorobek nauk prawnych (teorii, filozofii i dogmatyki prawa) i innych nauk, formułując wnioski na temat wielowymiarowej natury uzasadnienia. Korzystają one przy tym zarówno z klasycznych narzędzi prawniczego warsztatu naukowego, jak i analizy empirycznej.

III. W pracy przyjęto cztery zasadnicze założenia badawcze. Po pierwsze, uzasadnienie orzeczenia sądowego i uzasadnianie w procesie stosowania prawa w ogólności jest zjawiskiem wielowymiarowym – łączącym nie tylko aspekty prawne (zarówno z zakresu teorii i filozofii prawa, jak i dogmatyki prawniczej), ale także pozaprawne (z zakresu innych nauk – psychologii, socjologii, kulturoznawstwa itd.) oraz wymagającym wiedzy i umiejętności wykraczających poza sferę typowego warsztatu

Decisions [w:] *Argumentation. International Conference on Alternative Methods of Argumentation in Law*, red. J. Šavelka et al., Brno 2011, s. 81 i n.

⁸ Por. m.in. R.A. Wasserstrom, *The Judicial Decision: Toward a Theory of Legal Justification*, Stanford 1961; A. Simpson Jr., *Dissenting Opinions*, University of Pennsylvania Law Review 1923/71.

⁹ R. Christensen, H. Kudlich, *Theorie richterlichen Begründens*, „Schriften zur Rechtstheorie” 2001/203; U. Kischel, *Die Begründung. Zur Erläuterung staatlicher Entscheidungen gegenüber dem Bürger*, Tübingen 2002; U. Kischel, *Folgen von Begründungsfehlern. Verwaltungsprozeß, Zivilprozeß, Verwaltungsverfahren*, Tübingen 2004.

¹⁰ Jako przykłady tego typu wypowiedzi w nauce hiszpańskiej i latynoamerykańskiej wskazać można prace: M. Atienza, *Las razones del derecho. Sobre la justificación de las decisiones judiciales*, <https://www.biblioteca.org.ar/libros/155700.pdf> (dostęp: 9.10.2019 r.); P.P. Grandez Castro, *Justificación de la sentencia constitucional. Bases teóricas para la construcción de un modelo*. Praca magisterska z zakresu polityki jurysdykcyjnej, PUCP, Lima 2006; J. Igartua, *La moral en la justificación de las decisiones judiciales*, „Anales de la Cátedra Francisco Suarez” 1988/28; V. Iturralde Sesma, *Aplicación del derecho y justificación de la decisión judicial*, Valencia 2003; V. Iturralde Sesma, *Justificación judicial. Validez material y razones*, „Análisis e diritto” 2004; M.C. Redondo, *La justificación de decisiones judiciales*, „ISEGORÍA” 1999/21; A. Squella Narducci, *Justificar decisiones jurídicas y justificar decisiones judiciales*, „Revista de Derecho” 2006, vol. XIX, no. 1.

prawnika. Po drugie, uzasadnienie sądowe jest instrumentem (jednym z nielicznych) umożliwiającym sądowi realizację celów w ramach konkretnego postępowania sądowego, ale i w szerszej perspektywie – zadań całego wymiaru sprawiedliwości i ma istotne znaczenie dla budowania jego wizerunku. Po trzecie, na temat uzasadnień orzeczeń sądowych wypowiadają się wprost nie tylko przedstawiciele nauki prawa, ale także same sądy, których poglądy w tym zakresie tworzą relatywnie spójną, rozbudowaną całość, znacznie wykraczającą poza tylko językowe brzmienie przepisów, na gruncie których formułują swoje twierdzenia. Poglądy te są przy tym możliwe do uchwycenia „empirycznego”. Po czwarte, możliwe jest zestawienie (porównanie) wspomnianych dwóch spojrzeń na uzasadnienia orzeczeń (naukowego i sądowego) ze względu na niektóre cechy je łączące (pomimo odmiennych okoliczności formułowania twierdzeń w obu tych obszarach) i zidentyfikowanie punktów styczności oraz różnic pomiędzy nimi.

W związku z przyjętymi założeniami sformułowano cele badawcze opracowania.

Podstawowym celem monografii jest przedstawienie teoretycznoprawnego ujęcia problematyki uzasadnień orzeczeń sądowych oraz poglądów orzecznictwa w tym zakresie – a w dalszej perspektywie skonfrontowanie obu tych perspektyw i pokazanie, jakie konsekwencje z tego wynikają – dla sądów, stron postępowania i budowania kultury prawnej, ale także dla nauki prawa i innych obszarów wiedzy. Monografia stanowi więc z jednej strony opracowanie zagadnień teoretycznych związanych z uzasadnieniem orzeczenia sądowego, z drugiej zaś diagnozę tego, jak sądy rozumieją uzasadnienie (m.in. jaki jest zakres tego rozumienia, czy występują w tym obszarze rozbieżności, na jakie elementy uzasadnienia sądy kładą szczególny nacisk). Na tej podstawie pokazane są skutki takiego pojmowania uzasadnienia (przede wszystkim z punktu widzenia problemów występujących w funkcjonowaniu wymiaru sprawiedliwości).

Drugim istotnym celem jest opracowanie problematyki uzasadnienia orzeczenia sądowego z perspektywy teorii prawa i ukazanie uzasadnienia jako zjawiska wielowymiarowego, odbywającego się w przestrzeni zarówno prawnej, jak i pozaprawnej. W każdej z tych sfer uzasadnienie orzeczenia sądowego jest dodatkowo, ze swej istoty, problemem złożonym. Może być ono postrzegane (i badane) nie tylko z punktu widzenia nauk prawnych¹¹, lecz także innych nauk, jego sformułowanie wymaga zaś nie tylko wiedzy prawnej, ale także pozajurydycznej. W konsekwencji częściowym celem pracy, mającym pozwolić na opis tej złożonej problematyki, jest ukazanie uzasadnienia w wielu jego przejawach – istoty, poszczególnych elementów konstrukcyjnych, sposobu tworzenia, postrzegania przez inne podmioty i roli, jaką odgrywa ta wypowiedź. Uzasadnienie jest bowiem wypadkową wielu działających na nie sił i określone jest wieloma różnorodnymi czynnikami.

¹¹ T. Pietrzykowski, *Intuicja prawnicza. W stronę zewnętrznej integracji teorii prawa*, Warszawa 2012, s. 11 i 12 – wielopłaszczyznowość w ramach samego prawoznawstwa.

Celem monografii jest również zebranie i usystematyzowanie wiedzy na temat uzasadnienia orzeczenia sądowego z perspektywy teorii prawa oraz – częściowo – innych nauk, a także uzupełnienie wielu istotnych luk czy deficytów wypowiedzi w tym zakresie. Celem cząstkowym w tym obszarze jest omówienie tych zagadnień, które dotychczas były niedoceniane – uzasadnienia ustnego, uzasadnienia zdania odrębnego oraz wskazania na nowy rodzaj uzasadnienia – tzw. uzasadnienie elektroniczne.

Dodatkowy cel stanowi stworzenie opracowania omawiającego problematykę uzasadnień orzeczeń sądowych z perspektywy teorii prawa w sposób możliwie kompleksowy, a także zebranie i tematyczne usystematyzowanie poglądów orzecznictwa w kwestii uzasadnień sądowych.

Monografia stara się w związku z tym udzielić odpowiedzi na kilka pytań badawczych.

Przede wszystkim w polu zainteresowania rozprawy jest odpowiedź na pytanie o to, czy możliwe i zasadne jest stworzenie modelu optymalizacyjnego uzasadnienia – jednego wzoru prawidłowego uzasadniania odpowiedniego dla wszystkich sytuacji uzasadniania.

Ważne będzie także określenie, czy uzasadnienie orzeczenia sądowego przybiera postać opisu, czy też jest bardziej racjonalizacją. Zagadnienie to pojawiało się dotychczas w literaturze w różnych formach, lecz nie została udzielona w tej kwestii wyraźna odpowiedź. Sprowadza się ono do ustalenia, czy uzasadnienie stanowi (i ewentualnie, czy ma stanowić) opis (relację, sprawozdanie z procesu stosowania prawa przeprowadzonego w sprawie, z wszystkimi jego elementami), czy też raczej stojące za orzeczeniem powinny być ujmowane w jakiś sposób (mniej lub bardziej skonkretyzowany), odpowiednio ukierunkowywane, przekazywane tylko ich najistotniejsze z jakiegoś punktu widzenia elementy.

Innym jeszcze pytaniem badawczym jest to, czy poszczególne zagadnienia w ramach problematyki uzasadnienia orzeczenia sądowego są ze sobą ściśle zespolone, tworząc system naczyń połączonych, czy też stanowią osobne, niepowiązane ze sobą problemy pojawiające się incydentalnie, zależnie od okoliczności uzasadniania, podlegające autonomicznemu badaniu i w taki też sposób funkcjonujące w praktyce. Konsekwencją pozytywnej odpowiedzi na pierwszą część pytania będzie postawienie kolejnego pytania – czy możliwe jest opracowanie tych zagadnień w taki sposób, aby stworzyć wypowiedź aspirującą do miana koncepcji (czy nawet teorii) naukowej uzasadnienia orzeczenia sądowego.

W związku z tymi pytaniami sformułowano trzy hipotezy badawcze. Po pierwsze, stworzenie jednego wzoru prawidłowego uzasadnienia odpowiadającego każdej sytuacji nie jest możliwe do zrealizowania. Po drugie, uzasadnienie orzeczenia

sądowego nie jest w pełni ani opisem zdarzeń zachodzących w toku procesu stosowania prawa, ani tylko wypowiedzią racjonalizującą podjętą decyzję. Po trzecie, występuje silna zależność pomiędzy poszczególnymi zagadnieniami składającymi się na problematykę uzasadnień sądowych.

IV. Pracę charakteryzuje dwojakość zastosowanej metody, wykorzystanej do opracowania i prezentacji zawartych w niej wniosków.

Prowadzone rozważania są przede wszystkim wynikiem analizy prac naukowych z zakresu teorii i filozofii prawa odnoszących się zarówno do omawianego problemu uzasadnień orzeczeń sądowych, jak i do jego poszczególnych elementów. Wyjątkowo częste, ze względu na deficyt wypowiedzi kompleksowych o uzasadnieniu, było korzystanie z prac analizujących wycinki badanej problematyki, mających przede wszystkim profil dogmatyczny. Wykorzystano także literaturę omawiającą szersze zagadnienia związane ze stosowaniem prawa, dla umieszczenia omawianej problematyki w bardziej ogólnych ramach. Obok prac teoretycznoprawnych posłużono się także literaturą z zakresu dogmatyki prawa prywatnego (zwłaszcza cywilnego), karnego i administracyjnego, a także prawa konstytucyjnego i praw człowieka. Wykorzystano w tym zakresie nie tylko prace z zakresu prawa materialnego, ale przede wszystkim procesowego. Posiłkowanie się literaturą dogmatycznoprawną pozwoliło na uzupełnienie zaprezentowanego ujęcia badanej problematyki o dodatkowe wnioski w ten sposób, że uwagi dogmatyczne stały się inspiracją i punktem wyjścia do sformułowania szerszych, bardziej ogólnych, teoretycznoprawnych spostrzeżeń. Zarówno w zakresie literatury dogmatycznoprawnej, jak i – przede wszystkim – teoretycznoprawnej wykorzystano dorobek nauki polskiej oraz światowej. W przypadku tej ostatniej do prac mających największy wpływ na ukształtowanie przedstawionego w monografii sposobu postrzegania uzasadnień orzeczeń sądowych z perspektywy teorii prawa należały opracowania badaczy niemieckich, latynoamerykańskich i hiszpańskich oraz, co *prima facie* może dziwić, amerykańskich i brytyjskich. Zdziwienie to jednak nie jest zasadne, gdyż opracowania te wykorzystano z uwzględnieniem odrębności kultury kontynentalnej i *case-law*. Były one pomocne zwłaszcza dla uchwycenia tych elementów, które nie stały się dotychczas przedmiotem zainteresowania badaczy formułujących swoje uwagi w obszarze kontynentalnej kultury prawnej. Stanowiły źródło dalszych wniosków, dostosowanych do specyfiki uzasadnień poza *common-law*. Dodatkowo wykorzystano literaturę z zakresu innych nauk (socjologii, kulturoznawstwa, językoznawstwa, psychologii itp.), co pozwoliło na pokazanie funkcjonowania uzasadnienia także poza przestrzenią prawną¹².

¹² Posługiwanie się dorobkiem i metodami innych nauk w naukach prawnych daje interesujące rezultaty. Zob. M.A. Hallt, R.F. Wrightt, *Systematic content analysis of judicial opinions*, „California Law Review” 2008/1, s. 63 i n. oraz M. Stępień, *Socjologiczna perspektywa badań uzasadnień sądowych* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015; M. Sękowski, *Psychoanalityczne uwagi na temat uzasadniania decyzji sądowych* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015. O tym

Obok opracowania wskazanej literatury wnioski zaprezentowane w monografii stanowią efekt badania tekstów orzeczeń sądowych (zwłaszcza ich uzasadnień) – wykorzystania tzw. metody empirycznej (przez niektórych badaczy nazywanej quasi-empiryczną). W tym celu skorzystano z baz orzeczeń zawartych w systemach informacji prawnej LEX i Legalis oraz Centralnej Bazy Orzeczeń Sądów Administracyjnych dostępnej online. Lektura uzasadnień orzeczeń posłużyła do uzyskania obrazu uzasadnień i – w pewnym zakresie – uzasadniania w ogóle, uchwycenia ich charakterystycznych cech, aby następnie móc ująć je w ramy opisu teoretycznoprawnego, do którego skonstruowania posłużyło zanalizowanie literatury omówionej powyżej.

Szczególne miejsce analiza treści uzasadnień orzeczeń sądowych zajmuje w części drugiej, w której zaprezentowane są własne uwagi sądów na temat sporządzanych uzasadnień i uzasadniania. Część ta ma inny charakter niż pozostałe partie opracowania, także pod względem metodologicznym. Prezentuje bowiem punkt widzenia samych sądów na uzasadnienia, ustrukturalizowany następnie w kluczu teoretycznoprawnym (w przeciwieństwie do pozostałych rozdziałów pracy, w których ramy teoretycznoprawne zostały nadane własnym obserwacjom uzasadnień dokonanych przez autorkę monografii, nie w odniesieniu do wypowiedzi o uzasadnieniach, ale w odniesieniu do uzasadnień sporządzanych w praktyce). Szczegółowe omówienie metodologii zastosowanej w tej części znalazło się w jej rozdziale I.

Obok tych dwóch metod, istotne znaczenie dla sformułowania uwag w pracy miała obserwacja praktyki uzasadniania w związku z rzeczywiście przeprowadzanym procesem stosowania prawa (tzw. badania aktowe, empiryczne), zwłaszcza w postępowaniu przed sądem administracyjnym – tu w związku z wykonywaniem zawodu asystenta sędziego. Zaobserwowane elementy zjawiska uzasadniania i samych uzasadnień zostały ujęte w ramach konstrukcji z zakresu teorii prawa. Uzasadnienia konkretnych orzeczeń są w tym zakresie przywoływane dla ilustracji tych ogólnych spostrzeżeń. Podejście to było cenne ze względu na możliwość zaobserwowania całości zjawiska uzasadniania, dodatkowo w jego naturalnym środowisku i istotnie wzbogaciło rozważania. Ponadto pokazuje problemy rzeczywiście występujące w praktyce, nie zaś tylko oderwane od rzeczywistości.

Dodatkowo wykorzystano także tzw. metodę formalno-dogmatyczną. Posłużyła ona w rozdziale IV części pierwszej do odkodowania treści przepisów prawnych odnoszących się do sporządzania uzasadnień (zwłaszcza ich budowy), pozwalając na nałożenie na tę treść modelu teoretycznoprawnego uzasadnień.

problemie zob. także T. Pietrzykowski, *Intuicja prawnicza...*; D.N. Bersoff, D. Prasse, *Applied Psychology and Judicial Decision Making: Corporal Punishment as a Case in Point*, „Professional Psychology” 1978/9.

Zastosowanie tej hybrydalnej metodyki pozwoliło na kompleksowe podejście do przedmiotu badań. Potwierdziło także tezę o złożonym, zarówno w sferze prawnej, jak i pozaprawnej, charakterze uzasadnienia.

V. W pracy świadomie zrezygnowano z omawiania pewnych grup zagadnień leżących w obszarze tematyki uzasadnienia bądź z nią związanych.

Należy do nich problematyka uzasadnień orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego. Znajduje się ona poza zakresem rozprawy ze względu na zasadniczą odmiennosc w sposobie konstruowania tego typu uzasadnień, wynikającą przede wszystkim ze specyfiki orzekania i jego szczególnego przedmiotu. Organ ten nie sprawuje typowego wymiaru sprawiedliwości rozumianego jako rozstrzygnięcie indywidualnych spraw, orzeka natomiast o zgodności z Konstytucją RP norm zawartych w regulacjach prawa stanowionego. Wypowiada się zatem o normach prawnych, nie zaś o konkretnej sprawie. Jego orzeczenia, a zatem uzasadnienia, mogą być więc w ogóle oderwane od rozstrzygnięcia indywidualnych spraw i nie wiążą się ze stosowaniem prawa w klasycznym rozumieniu. Brak w tym przypadku ustalenia konwencjonalnego stanu faktycznego i dokonania subsumpcji, a interpretacja prawna skupia się nie tyle na wszechstronnym ustaleniu znaczenia normy prawnej, ile na zgodności norm prawnych z Konstytucją RP. Jak natomiast zostanie wykazane, sposób stosowania prawa ma istotne znaczenie dla tego, jak wygląda uzasadnienie orzeczenia wydanego w następstwie jego przeprowadzenia. Przede wszystkim uzasadnienie orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego ma inną budowę (zawiera inne elementy) niż uzasadnienie orzeczenia sądu; inny jest także sposób konstruowania wyводу. Te i pozostałe odmiennosci powodują, że możliwy do odtworzenia paradygmat uzasadnienia orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego istotnie różni się od modelowego ujęcia uzasadnienia orzeczenia sądowego zaprezentowanego w dysertacji. Ich łączne omówienie byłoby zatem niecelowe, zestawienie ich zaś ze sobą wymusza skonstruowanie odrębnego modelu uzasadnienia Trybunału Konstytucyjnego, przekraczającego ramy tej pracy.

Z podobnych względów w monografii nie omówiono szerzej uzasadnień orzeczeń wydawanych w systemie *common-law*, orzeczeń sądów innych państw kultury kontynentalnej oraz sądów międzynarodowych. Sposób stosowania prawa w tych porządkach prawnych różni się tak znacząco, że rzeczowe, kompleksowe odniesienie się do sporządzanych w nich uzasadnień orzeczeń sądowych, podobnie jak w przypadku uzasadnień orzeczeń Trybunału Konstytucyjnego, wykracza poza ramy tego opracowania. Ewentualne uwagi w tym zakresie formułowane są w celach komparatystycznych lub w celu uwypuklenia pewnych charakterystycznych dla uzasadnienia cech.

W opracowaniu zrezygnowano z omawiania problematyki dyrektyw (postulatów) prawidłowego uzasadnienia z perspektywy teoretycznoprawnej. Na wybór ten miało wpływ kilka przyczyn. Przede wszystkim wypowiedzi postulatywne pod adresem uzasadnień i uzasadniania w ogólności stanowią bardzo szeroką grupę zagadnień,

nieopracowanych dotychczas w teorii prawa. Ich rzetelne omówienie zdominowałoby treści prezentowane w pracy, nie pozwalając na dostrzeżenie aspektów uzasadnienia o bardziej zasadniczym charakterze. Dodatkowo, ze względu na brak opracowania problematyki wypowiedzi dyrektywalnych, zwłaszcza w zakresie formy i stylu uzasadnień, zasługuje ona bez wątpienia na osobne, pogłębione studium (mogące zwłaszcza prowadzić do skonstruowania optymalizacyjnego modelu prawidłowego uzasadnienia).

VI. Warto wyraźnie zaznaczyć, że celem zaprezentowanych w monografii wyników badań nie było wyczerpanie całości tematyki uzasadnień orzeczeń sądowych, nawet z perspektywy teorii prawa. Jest ona bowiem bardzo bogata, cechując się ogromnym potencjałem badawczym i praktycznym¹³. Praca ta w żaden sposób nie uzurpuje sobie więc prawa do tego, by stanowić kompendium wiedzy na temat uzasadnień orzeczeń sądowych. Opracowuje jednak zasadniczy wycinek tej problematyki, stanowiący punkt wyjścia dla dalszych rozważań.

Stanowi ona natomiast próbę bardziej ogólnego, uniwersalnego – teoretycznoprawnego – uporządkowania dotychczasowych wniosków, a przede wszystkim przynajmniej częściowego wypełnienia znacznego deficytu w zakresie badań nad uzasadnieniami. Wkład, jaki prowadzone rozważania mogą wnieść w dotychczasowy stan wiedzy, przejawia się w poruszaniu kwestii dotychczas nieopracowanych na gruncie uzasadnień orzeczeń sądowych, a także w zaproponowaniu ogólnego spojrzenia na uzasadnienie. Praca ta stara się pokazać uzasadnienie orzeczenia sądowego jako zjawisko przejawiające się na wielu polach, akcentując jego szerokie rozumienie.

Niektóre fragmenty monografii mają charakter nieco bardziej techniczno-praktyczny. Odwołują się do realiów powstawania uzasadnienia i faktycznych problemów, które się tam pojawiają. Jest to jednak uzasadnione wizją uzasadnienia prezentowaną w pracy i nie umniejsza jej naukowego charakteru. Wręcz przeciwnie – to dodatkowe źródło refleksji istotnie wzbogaca pracę i pozwala odnieść sformułowane w niej spostrzeżenia teoretycznoprawne do realnie tworzonych uzasadnień, ale także budować na jego podstawie ujęcie uzasadnienia z perspektywy teorii prawa. Wnioski te czerpią z tego źródła wiedzy o uzasadnieniach orzeczeń sądowych, nie czyniąc zarazem pracy metodyką sporządzania uzasadnień.

Praca z założenia nie zawiera szerszych uwag dogmatycznych na temat uzasadnień orzeczeń sądowych. Poświęcone są temu (przynajmniej szczątkowo) osobne opracowania. Formułowane wnioski nie odnoszą się tym samym do uzasadnień powstających na gruncie jednego konkretnego postępowania sądowego, mając wymiar szerszy i bardziej uniwersalny. Prowadzą do skonstruowania bardziej ogólnych wypowiedzi,

¹³ Por. szerzej m.in. uwagi zebrane w pracy I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski (red.), *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, Warszawa 2015.

adekwatnych do wszystkich uzasadnień w polskim porządku prawnym. Wypowiedzi dogmatycznoprawne wykorzystywane są jako ilustracja tezy teoretycznoprawnej albo jeden z elementów konstrukcyjnych (jego źródeł powstania, inspiracji) teoretycznoprawnej wizji uzasadnienia.

Wypowiedzi zawarte w opracowaniu formułowane są na gruncie kultury prawa stanowiącego, najściślej w odniesieniu do polskiego porządku prawnego. W pracy przyjęto walidacyjno-derywacyjne ujęcie wykładni prawa¹⁴. Zdaniem autorki najpełniej i w sposób najbardziej aktualny oddaje ono realia obecnego kształtu procesu stosowania prawa, zwłaszcza w obliczu multicentryzmu systemu źródeł prawa oraz wielowymiarowego spojrzenia na uzasadnienie i społeczne otoczenie prawa.

Propozycja ujęcia problematyki uzasadnień sądowych przedstawiona w pracy nie jest z założenia rozwinięciem jakiegokolwiek konkretnej koncepcji czy teorii wypracowanej dotychczas w teorii i filozofii prawa, czy naukach prawnych w ogólności. Stanowi ona autonomiczną propozycję postrzegania i opracowania tego zagadnienia. Ze względu na ten charakter nie jest ona silnie referencyjna, nie stanowiąc wyłącznie prostego zbioru przetworzonych poglądów przedstawicieli teorii prawa. Nie oznacza to jednak, że przedstawione w niej uwagi nie odnoszą się w ogóle do dorobku nauki prawa w zakresie uzasadnienia i stosowania prawa. Korzysta ona z nich w koniecznym zakresie – w stopniu, jaki okazuje się niezbędny do sformułowania własnej koncepcji uzasadnienia.

W pracy zawarte są uwagi dotyczące niektórych nowych rodzajów uzasadnień oraz zmian przepisów (zwłaszcza postępowania), odnoszących się wprost do uzasadnień lub pośrednio na nie oddziałujących – które w istotny sposób wpływają na dotychczasowe formy uzasadnień i sposoby ich sporządzania.

VII. Na opracowanie składają się dwie części – pierwsza zawiera pięć, druga – sześć rozdziałów. Część pierwszą otwiera rozdział pierwszy („Pojęcie i wielowymiarowość uzasadnienia”), wprowadzający w problematykę uzasadnienia orzeczenia sądowego. Wskazuje on na złożoność procesu uzasadniania i samych uzasadnień oraz omawia podstawowe kwestie związane z funkcjonowaniem uzasadnienia w przestrzeni zarówno prawnej, jak i pozaprawnej, stanowiąc swoisty przewodnik po dalszych częściach pracy. Jest zwornikiem pozostałych rozdziałów, zawierając kwestie dla nich wspólne i porządkując podstawowe elementy teoretycznoprawnej koncepcji uzasadnienia, stanowiące punkt odniesienia dla dalszych rozważań.

¹⁴ L. Leszczyński, *Uzasadnienie sądowej decyzji stosowania prawa a walidacyjno-derywacyjne ujęcie wykładni operatywnej* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 87 i n.; L. Leszczyński, *Zagadnienia teorii stosowania prawa. Doktryna i tezy orzecznictwa*, Kraków 2004; A. Kotowski, *Wykładnia orientacyjna. Teorie wykładni prawa i teoria orientacyjnego badania wykładni operatywnej*, Warszawa 2018, s. 378–387.

W rozdziale drugim („Odbiorcy uzasadnienia”) zaprezentowano jedno z zasadniczych dla uzasadnienia orzeczenia sądowego zagadnień – problematykę funkcjonowania uzasadnienia wobec określonych grup podmiotów (tytułowych odbiorców uzasadnienia). Stanowi ono, z jednej strony, kwestię podstawową z punktu widzenia konstrukcji uzasadnienia, odnosząc się do każdej wypowiedzi tego typu (z tej perspektywy rozdział ten stanowi kontynuację rozdziału pierwszego), z drugiej zaś strony, wyraźnie rozszerza obraz uzasadnienia o perspektywę pozajurydyczną, ukazując rolę pozaprawnych zjawisk występujących w toku procesu stosowania prawa. Zagadnienia te wskazują zatem na uzasadnienie jako na zjawisko występujące na przecięciu aspektów prawnych i pozaprawnych, silnie akcentując jego pozajurydyczne właściwości. Uzasadnienie jest tu wyraźnie zagadnieniem badawczym o charakterze interdyscyplinarnym – łącząc wnioski płynące z opracowań teoretycznoprawnych (po części także dogmatycznoprawnych) i obserwacji praktyki prawniczej z dorobkiem innych nauk społecznych.

Trzeci rozdział opracowania („Funkcje uzasadnienia”) dopełnia obraz uzasadnień orzeczeń sądowych, ukazując ich wielowymiarowość. Prezentuje on role uzasadnienia. Problematyka ta, podobnie jak odbiorcy uzasadnienia, wyraźnie łączy w sobie elementy prawne i pozaprawne uzasadnienia. Uzasadnienie jest kierowane do określonych podmiotów w konkretnych celach. Realizacja różnorodnych ról uzasadnienia stanowi wynik złożonych zabiegów. Dlatego też nie wydaje się możliwe realizowanie przez uzasadnienie wszystkich jego funkcji równocześnie w takim samym stopniu. Spełnianie przez uzasadnienie jego zadań stanowi zatem efekt każdorazowo dokonywanego przez sędziego wyboru, uzależnionego od okoliczności sprawy.

Czwarty rozdział pracy („Miejsce uzasadnienia w procesie stosowania prawa. Budowa uzasadnienia”) koncentruje natomiast uwagę na typowo prawnych i prawniczych aspektach funkcjonowania uzasadnienia. Stara się on ulokować uzasadnienie orzeczenia sądowego i zjawisko uzasadniania w jego najbardziej naturalnym środowisku – w toku procesu stosowania prawa i wyprowadzić z tego szersze dla uzasadnień wnioski. Rozdział ten skupia się przede wszystkim na modelowym opisie podstawowych części uzasadnienia (historycznej, prawnej oraz poświęconej prezentacji i ocenie dowodów) – wychodząc w formułowanych uwagach od teoretycznoprawnej koncepcji stosowania prawa. Wnioski wypracowane w tym rozdziale powstały dzięki zastosowaniu złożonej metodologii – połączeniu narzędzi teorii prawa, dogmatyki prawniczej, obserwacji praktyki orzeczniczej i analizy empirycznej uzasadnień.

Rozdział piąty tej części („Styl uzasadnienia”) wykorzystuje uwagi sformułowane w rozdziałach poprzedzających jako podstawę do ukazania sposobu powstawania uzasadnienia. Jest kolejnym krokiem w stronę poznania uzasadnienia, uzupełniając dotychczasowe uwagi o dodatkową perspektywę – proces wykorzystania wiedzy dla tworzenia tego rodzaju wypowiedzi. Dodaje on tym samym jeszcze jedną warstwę wiedzy o uzasadnieniu, niezwykle ważną dla jego pełnego zrozumienia i opisu.

Zwrócono uwagę na to, że nie jest istotne tylko to, co sąd przekazuje w uzasadnieniu, ale także sposób, w jaki to robi, czyniąc z uzasadnienia funkcjonalne narzędzie. Wnioski wypracowane w tym rozdziale stały się możliwe dzięki połączeniu opracowania wyników badań z zakresu teorii prawa, dogmatyki prawniczej, innych nauk i obserwacji praktyki orzekania.

Druga część pracy („Sądowa «teoria» uzasadnienia orzeczenia”) ma całkowicie inny charakter i mniej typową koncepcję. Po przedstawieniu w części pierwszej obrazu uzasadnienia z perspektywy teorii prawa część druga ma za zadanie zaprezentować spojrzenie na uzasadnienia orzeczeń formułowane przez same sądy (na tle podstawowych przepisów odnoszących się do konstrukcji uzasadnienia w każdej z procedur sądowych). Ta część pracy pokazuje więc, co o uzasadnieniach mówią podmioty, które je tworzą. Dodaje ona więc nową perspektywę postrzegania uzasadnień – nie tylko przez pryzmat wypowiedzi innych podmiotów na temat uzasadnień czy też wniosków wynikających z praktyki orzekania, lecz twierdzeń formułowanych wprost o uzasadnieniach przez podmioty będące ich autorami. Zebranie i usystematyzowanie wypowiedzi sądów o uzasadnieniach pozwala na dostrzeżenie w miarę spójnego postrzegania uzasadnień przez sądy – co umożliwi odtworzenie głównych założeń tytułowej sądowej teorii uzasadnienia orzeczenia. Poszczególne rozdziały zawarte w tej części porządkują te wypowiedzi sądów – pokazując kategorie wspólne dla rozumienia uzasadnień przez wszystkie sądy lub tylko wybrane, a także stanowiska w tej kwestii charakterystyczne tylko dla konkretnego rodzaju sądu (cywilnego, karnego lub administracyjnego).

Dzięki drugiej części pracy monografia nie tylko została wzbogacona o nowe spojrzenie na problematykę uzasadnień sądowych – podejmując równocześnie próbę sformułowania głównych założeń tytułowej sądowej teorii uzasadnienia orzeczenia, ale także możliwe jest, w miejscu monografii poświęconym podsumowaniu, zweryfikowanie zaprezentowanych wniosków teoretycznych przez skonfrontowanie ich z wypowiedziami samych sądów na temat uzasadnień i wskazanie na konsekwencje, jakie z tego wynikają. Chodzi także o wydobywanie z wypowiedzi sądów, na ile prezentują one rozumowanie koncepcyjne o uzasadnieniu, nie zaś tylko *ad casum* oraz na ile czerpią z nauki prawa przy formułowaniu poglądów na temat uzasadnień.

Oddawana do rąk czytelnika monografia stanowi efekt kilkuletnich badań problematyki uzasadnień orzeczeń sądowych. Wybór tematyki badawczej wynika z dostrzeżenia potrzeby bardziej ogólnego, ale także kompleksowego opracowania problemu formułowania motywów stojących za decyzjami stosowania prawa przez sądy oraz uzupełnienia zaobserwowanych w tym zakresie deficytów. Zagadnienie to okazało się niezwykle pasjonujące ze względu na swoją wielowymiarowość i stanowi ono niewyczerpane źródło inspiracji dla badań naukowych. Niniejsza monografia jest więc

z tej perspektywy zamknięciem pierwszego etapu i punktem odniesienia dla dalszych poszukiwań naukowych w tym zakresie.

Opracowanie powstało na bazie rozprawy doktorskiej „Uzasadnianie orzeczeń sądowych – studium teoretycznoprawne”, przygotowanej w Katedrze Teorii i Filozofii Prawa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, obronionej w 2016 r. i stanowi jej znacząco zmodyfikowaną, w tym poszerzoną co do wybranych zagadnień, a także zaktualizowaną wersję. Na potrzeby przygotowania niniejszej monografii inaczej niż w rozprawie doktorskiej zdefiniowano główny przedmiot opracowania (odmiennie rozłożono akcenty dysertacji), przeorientowując go na skonfrontowanie dwóch perspektyw postrzegania uzasadnienia orzeczenia sądowego – prezentowanych przez naukę prawa (i częściowo inne nauki) oraz przez same sądy. W konsekwencji praca wzbogaciła się o znacznie szersze uwagi na temat relacji koncepcji uzasadnienia sądowego skonstruowanej z wypowiedzi naukowych w tym zakresie i jej odpowiednika w postaci sądowej „teorii” uzasadnień. W związku z tymi modyfikacjami dokonano istotnych zmian w poszczególnych rozdziałach, zwłaszcza w rozdziale poświęconym miejscu uzasadnienia w procesie stosowania prawa i jego budowie oraz w rozdziale traktującym o stylu uzasadnień sądowych. Wiele treści potraktowano na nowo, uwzględniając dyskusje naukowe na temat poszczególnych aspektów dysertacji. Z poruszania kilku zagadnień zrezygnowano. Należy do nich m.in. problematyka czynników prawnych i pozajurydycznych oddziałujących na uzasadnienie sądowe i proces uzasadniania. Tematyka ta nie korespondowała w pełni z drugą częścią monografii, a ponadto, ze względu na swoją złożoność, wymaga osobnego, szerszego studium.

Monografia powstała na bazie wyników badawczych projektu „Uzasadnianie orzeczeń sądowych”, sfinansowanego ze środków budżetowych na naukę w latach 2012–2016 w ramach programu „Diamentowy Grant”.

Wykonanie ostatecznych szlifów monografii możliwe było dzięki stypendium START przyznanemu mi przez Fundację na rzecz Nauki Polskiej.

Opracowanie wpisuje się w koncepcję postrzegania uzasadnień orzeczeń sądowych prezentowaną w ramach projektu badawczego realizowanego w Instytucie Nauk Prawnych PAN, której wyrazem stała się m.in. praca zbiorowa *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. Iwona Rzucidło-Grochowska, Mateusz Grochowski (Wydawnictwo Wolters Kluwer, Warszawa 2015).

Chciałabym podziękować osobom, które miały wkład w ukształtowanie mojego spojrzenia na problematykę uzasadnień orzeczeń sądowych. Nie sposób wskazać wszystkich z imienia i nazwiska – było ich zbyt wiele, zarówno w związku z moją pracą w Naczelnym Sądzie Administracyjnym, jak i działalnością naukową. Pragnę

w szczególności złożyć wyrazy wdzięczności prof. Leszkowi Leszczyńskiemu, kierownikowi Katedry Teorii i Filozofii Prawa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, promotorowi w moim przewodzie doktorskim, opiekunowi naukowemu podczas realizacji projektu badawczego w ramach programu „Diamentowy Grant”, a przede wszystkim osobie, która zawsze mnie wspierała. Jestem wdzięczna za możliwość współpracy z tak doskonałym naukowcem, a jednocześnie niezwykle szlachetnym człowiekiem. Chciałabym podziękować także prof. Tatianie Chauvin z Uniwersytetu Warszawskiego oraz prof. Andrzejowi Korybskiemu z Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie za uwagi, które pozwoliły mi udoskonalić jedną z pierwszych wersji niniejszej monografii, jaką była rozprawa doktorska. Dziękuję recenzentom wydawniczym tej pracy, prof. Zbigniewowi Kmieciakowi (Uniwersytet Łódzki) oraz prof. Mateuszowi Stępieniowi (Uniwersytet Jagielloński), a także autorowi Przedmowy, sędziemu Sądu Najwyższego Jackowi Gudowskiemu, czując się zaszczycona, że zechcieli wnieść swój wkład w to opracowanie.

Za konsultację rozdziału poświęconego problematyce odbiorców uzasadnień orzeczeń sądowych – co do kwestii psychologicznych aspektów formułowania przez sąd komunikatów wobec ich adresatów dziękuję dr Magdalenie Najdzie.

Podziękowania należą się także Mateuszowi – dziękuję za towarzyszenie mi na drodze przygotowania rozprawy doktorskiej, która znalazła się u podstaw niniejszej monografii.

Rozdział I

POJĘCIE I WIELOWYMIAROWOŚĆ UZASADNIENIA

1. Wielowymiarowy charakter uzasadnienia

Uzasadnienie jest stałym i istotnym składnikiem ludzkiego życia, obecnym w większości sytuacji komunikacyjnych (towarzyszy porozumiewaniu się ludzi). Można je rozumieć także najogólniej jako efekt czynności intelektualnej każdego rozsądnie myślącego i działającego człowieka¹. Jako takie jest immanentnym elementem wypowiedziania zdań, poglądów czy też podejmowania decyzji. Człowiek, żyjąc w społeczeństwie, odczuwa potrzebę kontaktu z innymi jednostkami (z powodów socjalizacyjnych lub też w dążeniu do samorealizacji). Nie wystarczy jednak do tego samo wysyłanie komunikatów – konieczne jest dodatkowo ich umotywowanie, aby nie miały one charakteru jednorazowego (i nie ograniczały do wzajemnego przekazywania sobie określonych treści w sposób niepowiązany), lecz stały się podstawą interakcji społecznych. Stan taki możliwy jest do osiągnięcia poprzez uzasadnienie swego stanowiska przez nadawcę komunikatu, gdyż tylko wtedy możliwe jest rozsądne odniesienie się do poruszanych problemów i polemizowanie z nim. Generowanie uzasadnionych komunikatów zwrotnych stanowi kolejne źródło dyskursu², a umiejętny udział w nim pozwala osiągnąć prestiż oraz odpowiednio wysoką pozycję w danej wspólnocie³.

Obok tej ogólnej, powszechnej roli uzasadnienie nabiera szczególnego znaczenia w konkretnych kontekstach, w jakich jest ulokowane, w tym w sferze prawa – zarówno w procesie prawodawczym (uzasadnienia projektów aktów prawnych), jak i w stosowaniu prawa (jako uzasadnienie decyzji administracyjnej czy orzeczenia

¹ S.I. Shuman, *Justification of Judicial Decisions*, „California Law Review” 1971/59, s. 716 i n.

² Por. A. Grabowski, *Dyskurs prawniczy jako przypadek szczególny ogólnego dyskursu praktycznego*, „Studia z Filozofii Prawa” 2003/2, s. 45 i n.

³ S. Gajda, *Prestiż w dyskursie prawnym* [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010, s. 813 i n.

sądowego). W tym ostatnim przypadku uzasadnienie jest fenomenem o złożonym i niejednorodnym charakterze, łączącym elementy prawne i pozaprawne.

Uzasadnienie orzeczenia sądowego może być postrzegane w obszarze prawa jako przedmiot zainteresowania zarówno praktyki prawniczej, jak i nauki prawa. W tym ostatnim przypadku ujmowane jest z punktu widzenia dogmatyki (jako czynność procesowa), a także teorii prawa (element procesu jego stosowania), logiki prawniczej (wyjaśnianie, dowodzenie itp.), teorii argumentacji, komunikacji lub dyskursu⁴. W każdym z tych przypadków zakres znaczeniowy pojęcia „uzasadnienie” przedstawia się odmiennie.

Przenikanie się – widoczne wyraźnie przede wszystkim w uzasadnieniu pisemnym – elementów dogmatycznoprawnych oraz teoretycznoprawnych, logiki prawniczej oraz socjologii prawa nie budzi wątpliwości. Istotne wydaje się jednak uwzględnienie szeregu czynników pozaprawnych kształtujących sposób i formę uzasadniania. Dostrzegalne *prima facie* związki z językoznawstwem oraz naukami kognitywnymi pozwalają na znaczące wzbogacenie warsztatu, który posłużyć może do opisu działań podejmowanych przez podmiot decyzyjny. Nie bez znaczenia dla interdyscyplinarnego wymiaru uzasadniania są również związki z psychologią i socjologią oraz kulturoznawstwem. Dyscypliny te dobrze odpowiadają specyfice przedmiotu badań, jakim jest uzasadnienie.

W zakresie badań nad językiem uzasadnienie orzeczenia sądowego jest traktowane jako wypowiedź językowa – komunikat cechujący się szczególnymi właściwościami⁵. Obok dokumentu urzędowego uzasadnienie jest więc pewnego rodzaju tekstem⁶. Nie bez znaczenia jest także retoryczno-erystyczny aspekt uzasadnień, który pokazuje, że obok prostego przekazania racji leżących u podstaw rozstrzygnięcia mają one spełnić inne zadania.

Uzasadnienia na płaszczyźnie socjologicznej są elementem faktu społecznego, jakim jest prawo i jego stosowanie. Perspektywa socjologii pozwala na dostrzeżenie społecznego wymiaru uzasadniania decyzji sądu jako efektu procesu stosowania prawa – czym jest i jakie skutki wywołuje dla społeczeństwa.

⁴ Zob. również M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Uzasadnianie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988.

⁵ Nie tylko uzasadnienie sądowe może być przedmiotem badań językoznawczych. Jest nim także protokół rozprawy. Zob. K. Gmerek, *Metodologiczna przydatność protokołu sądowego w badaniach z pogranicza prawoznawstwa i językoznawstwa* [w:] *Język prawny i prawniczy. I Kongres Ogólnopolski*, red. D. Kondratczyk-Przybylska, A. Niewiadomski, E. Walewska, Warszawa 2017, s. 41 i n.

⁶ Z tego punktu widzenia może być postrzegane m.in. jako esej – por. W. Domnarski, *The Opinion as Essay, The Judge as Essayist: Some Observations on Legal Writing*, „The Journal of the Legal Profession” 1985/10, s. 144.

Dzięki analizie psychologicznych aspektów uzasadniania możliwe jest dostrzeżenie znaczącego wpływu uzasadnień sądowych na wewnętrzne przekonania jednostek i sposób postrzegania zjawisk prawnych. Pozwala to także na identyfikowanie kompetencji i potrzeb poznawczych poszczególnych kategorii adresatów uzasadnień i odpowiedniego skonstruowania zawartego w nich przekazu.

Uzasadnienie orzeczenia sądowego jest zatem nie tylko pojęciem procesowym czy z zakresu teorii stosowania prawa, ale można je postrzegać szerzej – na gruncie innych dziedzin życia czy nauki. To wielowymiarowe podejście najbardziej uwidacznia się w dwóch obszarach – w problematyce funkcji oraz adresatów uzasadnień, które to kwestie wyraźnie łączą się z szerokim, także pozaprawnym postrzeganiem uzasadnień orzeczeń sądowych.

2. Próba definicji

Sformułowanie uniwersalnej definicji uzasadnienia orzeczenia sądowego, obejmującej wszystkie sytuacje tworzenia uzasadnienia, a także jego rodzaje jest zadaniem trudnym. Podejmowane dotychczas próby obejmowały zazwyczaj pewien wycinek tego zagadnienia albo koncentrowały się na jednym z aspektów tej problematyki, w szczególności na argumentacji. Były to przy tym definicje o różnym charakterze – o nachyleniu praktycznym albo teoretycznym (w tym zwłaszcza dogmatycznym).

W literaturze wskazuje się, że uzasadnienie jako pojęcie języka prawnego i prawniczego ma różne znaczenia. Nie sposób przytoczyć wszystkich z nich. Wskazać można jednak na kilka rodzajów definicji uzasadnienia. Pierwszym z nich jest definicja odwołująca się do ogólnego, teoretycznoprawnego rozumienia uzasadniania wypowiedzi na temat prawa. Zgodnie z nią uzasadnienie to „mniej lub bardziej złożona operacja myślowa kończąca się stwierdzeniem, że według określonych kryteriów uznawania zdań za prawdziwe lub za uprawdopodobnione, jakie przyjmuje się w danym środowisku, dane zdanie należy uznać za zasadne”⁷. Nie nawiązuje ona jednak bezpośrednio do uzasadnienia orzeczenia sądowego jako wypowiedzi na temat decyzji stosowania prawa, lecz do uzasadniania na gruncie prawa w ogólności.

Podobnie ogólną próbę określenia, czym jest uzasadnienie w obszarze prawa, przedstawił A. Kotowski, twierdząc, że „w języku prawniczym za uzasadnienie uznaje się przedstawienie określonego zbioru argumentów na poparcie określonej tezy. Tak rozumiane uzasadnienie staje się synonimem argumentacji (choć jest bardziej

⁷ M. Zieliński, Z. Ziemiński, *Uzasadnienie twierdzeń, ocen i norm w prawoznawstwie*, Warszawa 1988, s. 95.

ustrukturalizowane) i nie wymaga określonej formy przekazu (np. jedynie kanału pisemnego)⁸.

Sformułowano także definicje wprost odnoszące się do uzasadnienia orzeczenia sądowego. Według jednej z nich „uzasadnienie orzeczenia sądowego to zwerbalizowany zbiór racji sformułowanych na podstawie uznanych w prawie zasad dowodzenia oraz wykładni i argumentacji, wspierający określony pogląd (rozstrzygnięcie), a w niektórych wypadkach wyłączający także przyjęcie innego poglądu (rozstrzygnięcia)”⁹.

Wypowiedź zbliżoną do definicji sformułował też L. Leszczyński, stwierdzając, że „uzasadnienie [orzeczenia sądowego – przyp. I.R.] jest składnikiem procesu podejmowania decyzji, stanowiąc jego element, regulowany przez normy proceduralne. Występuje w postaci uzasadnienia ustnego (podania ustnie powodów) oraz uzasadnienia pisemnego”¹⁰.

Większość pozostałych prób uchwycenia, czym jest uzasadnienie orzeczenia sądowego, wydaje się częściowa albo skonstruowana tak, że nie odnosi się do samej istoty uzasadnienia, lecz do jego funkcji, sposobów przedstawienia go odbiorcom itp., niekiedy mieszając różne perspektywy w jednej definicji (teoretycznoprawną, dogmatycznoprawną i orzeczniczą)¹¹.

Zaprezentowana poniżej definicja stanowi rezultat podjętej próby pogodzenia wszystkich tych perspektyw i stworzenia definicji na tyle ogólnej, aby możliwe było objęcie nią wszystkich przypadków uzasadnień orzeczeń sądowych. Jest ona punktem wyjścia do dalszego, bardziej szczegółowego omawiania problematyki uzasadnień orzeczeń sądowych, poszerzonego o kolejne jej aspekty – co ma miejsce w pozostałych częściach opracowania. Pojęcie to będzie więc używane w ramach dalszych uwag bez wyłącznego powiązania z jakąkolwiek konkretną teorią czy nurtem filozofii prawa albo zapatrywaniami praktycznymi czy dogmatycznoprawnymi. Będzie ono rozumiane autonomicznie – tak by jego ramami mogła zostać objęta całość problematyki interesującej z punktu widzenia kolejnych, bardziej szczegółowych analiz.

Według proponowanej definicji uzasadnienie orzeczenia sądowego stanowi wyodrębniony w postaci osobnej wypowiedzi językowej, uargumentowany (w różny sposób

⁸ A. Kotowski, *Teoretycznoprawna analiza pojęcia uzasadniania* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 49.

⁹ J. Gudowski, *Uzasadnienie orzeczeń Sądu Najwyższego w sprawach cywilnych* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 246.

¹⁰ L. Leszczyński, *Uzasadnienie sądowej decyzji stosowania prawa a walidacyjno-derywacyjne ujęcie wykładni operatywnej* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 90.

¹¹ J. Mierzwińska-Lorencka, *Uzasadnianie wyroków w sprawach karnych* [w:] *Uzasadnienia decyzji stosowania prawa*, red. I. Rzucidło-Grochowska, M. Grochowski, Warszawa 2015, s. 266.

Publikacja przedstawia zagadnienie formułowania motywów stojących za decyzjami stosowania prawa przez sądy. Ukazano w niej uzasadnienie sądowe oraz zjawisko uzasadniania w procesie stosowania prawa.

Problematykę tę omówiono, łącząc dwie perspektywy – naukową (w szczególności teorii prawa) i sądową (orzecznictwa sądowego w zakresie uzasadnień orzeczeń). Przedstawiono kompleksową teoretyczną koncepcję uzasadnień oraz to, jak poszczególne aspekty tego zagadnienia są postrzegane w judykaturze: w jaki sposób sądy rozumieją uzasadnienie, czy występują rozbieżności, na jakie elementy uzasadnienia sądy kładą szczególny nacisk.

Na tej podstawie sformułowano diagnozę sądowego i naukowego sposobu postrzegania tej kwestii oraz wskazano konsekwencje z niego wynikające – dla samych sądów, stron postępowania, przedstawicieli zawodów prawniczych i budowania kultury prawnej, ale także dla nauki prawa i innych nauk.

Publikacja zainteresuje sędziów, adwokatów, radców prawnych, a także pracowników administracji, zarówno rządowej, jak i samorządowej, gdyż wiele wniosków dotyczących uzasadnień sądowych można przenieść na uzasadnienia decyzji administracyjnych.

„Mocną stroną publikacji jest jej związek z praktyką, w tym ukazanie różnych aspektów uzasadnienia jako elementu orzeczenia sądowego. Monografia [...] powinna zatem stanowić cenne źródło wiedzy dla każdego, kto zajmuje się zagadnieniami sądowego stosowania prawa i funkcjonowania wymiaru sprawiedliwości [...]”.

prof. dr. hab. Zbigniew Kmiecik

„[...] praca osadzona jest w rodzimych polskich dyskusjach, bardzo silnie nawiązuje do konkretnych rozwiązań prawnych. [...] W ten sposób mamy przed sobą oryginalną monografię, która wprost dotyczy ważnych (a czasem wręcz kluczowych) problemów i dylematów polskiego prawa, rozważanych na szerszym teoretycznym tle [...]. [...] opracowanie [...] bezwzględnie powinno zostać opublikowane jako dzieło pionierskie, oryginalne, a w pewnych kwestiach wręcz przełomowe i wyznaczające nowe horyzonty badawcze”.

dr. hab. Mateusz Stępień, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego

Iwona Rzucidło – doktor nauk prawnych, adiunkt w Europejskiej Wyższej Szkole Prawa i Administracji; radca prawny; LL.M. z zakresu argumentacji prawniczej (Alicante, Palermo); pracowała w Naczelnym Sądzie Administracyjnym na stanowisku asystenta sędziego oraz w Biurze Orzecznictwa NSA; laureatka m.in. stypendium START Fundacji na rzecz Nauki Polskiej oraz „Diamentowego Grantu” Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego przyznanego na realizację projektu badawczego „Uzasadnianie orzeczeń sądowych”; od wielu lat zajmuje się problematyką uzasadniania orzeczeń sądowych i innych decyzji stosowania prawa.



9788381871464 W01P01

ISBN 978-83-8187-146-4



9 788381 871464

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSCLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

TYTUŁ
REKOMENDOWANY
PRZEZ

PAŃSTWO
i
PRAWO